

KORA ÚJKORI NŐI IDENTITÁS FORMÁLÓDÁSA A LEVELEZÉSEK TÜKRÉBEN

Kocsis Zsuzsanna

ELTE

Nyelvtudományi Doktori Iskola

Az előadás tárgya és váza

- A kora újkori női identitás megjelenésének és változásának bemutatása
- Cél: a 16–17. századi levelek kognitív pragmatikai elemzésével képet alkotni arról, hogy a korszak hogyan tette lehetővé a nők saját identitásának megalkotását, illetve miként vált az identitásformálás eszközévé a levelezés
- Esettanulmányokon keresztül szemléltetni
  - *hogyan aktiválódnak és lesznek nyelvileg hozzáférhetők a nőkről létrehozott mentális reprezentációk,*
  - *hogyan alkalmazzák a fogalmi kategóriákat a leveleket küldő személyek amennyiben önmaguk van szó a diskurzusban,*
  - *kísérlet az attribútumok közötti váltás (válogatás) körülményeinek felderítésére*

A kora újkori női identitás

- Különböző történeti korokban nőképei az adott korok társadalmi gyakorlataiban és diskurzusaiban létrejövő mentális konstrukciók
- Történeti szociolingvisztikai és pragmatikai kutatások (Truelove 2001; Wood 2004; Hannan 2016)
- A 16–17. századból fennmaradt teológia, filozófiai, irodalmi és jogi szövegek - a női jellem, a nők tulajdonságai, a nőkkel szemben elvárt viselkedésmódok koncepciói (Truelove 2001; Del Lungo Camiciotti 2014).
  - jó keresztény nő, anya, özvegy, lány, csábító, a rossz nő, a bukott asszony; szolgáló, nemes, a főúri asszony *stb.*
- Nők közösségként kezelése
  - *vélt vagy valós tulajdonságok*
  - *általánosak és sematikusak*
  - *részben a férfi attribútumok oppozíciójaként*
  - *nem feltétlenül oppozícióként megjelenő attribútumok*

A kora újkori női identitás attribútumai

- Részben a férfi attribútumok oppozíciója
  - *a társadalmi hierarchiában elfoglalt alacsonyabb pozíció (Truelove 2001; Wood 2004),*
  - *függő helyzet (Truelove 2001; Wood 2004),*
  - *a gyengébb fizikai és mentális képességek (Sanson 2011)*
- Nem feltétlenül oppozícióként megjelenő attribútumok
  - *a gyermek(ek) világra hozása, de legalább is nevelése;*
  - *az otthon megteremtése*
- Középkori alapok fokozatos differenciálódása (Hannan 2016)

A misszilis

- okiratokból kifejlődött műfaj (Del Lungo Camiciotti 2014: 21, Hannan 2016)
  - *létrehozás, felépítés szigorú szabályai (Papp 1964)*
- meghatározott forгатókönyv (Tátrai 2011: 53–54) alapján ment végbe a levélírás (Del Lungo Camiciotti 2014: 24),
  - *Ars Epistolica és Ars Dictandi (Wood 2004; Hannan 2016)*
- 6 részből tevődött össze: címzés, kezdőformulák, szövegtörzs, záróformulák, datálás, aláírás (Papp 1964).
- Megformálására hat az adott kor szociális és diszkurzív gyakorlatai (Papp 1964; Palander-Collin 2009; Del Lungo Camiciotti 2014)

A misszilisek és az önreprezentáció

- A misszilisek a kora újkorban az önreprezentáció eszközei (van Houdt 2002).
  - *a társadalmi kontextusban (Tátrai 2011)*
- levélíró saját mentális reprezentációját a levél bármely részében elérhetővé teheti az olvasó (címezett) számára.
- a figyelem irányításának és a saját identitás képzésének az eszközei:
  - *az egyes formulák használata (Palander-Collin 2009: 54–55; Del Lungo Camiciotti 2014: 20),*
  - *a levélíró önmagára és levelezőpartnerre történő utalásai (Domonkosi 2007),*
  - *valamely tulajdonság explicitté tétele*
- létező nőképek megjelenítése különböző mértékben (Palander-Collin 2009; Sanson 2011; Del Lungo Camiciotti 2014; Hannan 2016).

Anyag és módszer

- Kanizsai Orsolya, Svetkovics Katalin és a Lobkowitz Poppel Éva (Vida 1988; Kincses 1993; Terbe 2010)
- 340 misszilis
  - *különböző nemű, korú és rangú levelezőpartnerek*
  - *magyar nyelvű*
  - *sajátkezű és/vagy diktált*
- összehasonlítás: 80 további levél
- kvalitatív elemzés
- kognitív pragmatika nézőpontjának érvényesítése (van Dijk 2007; Tátrai 2011)
  - *a levelezők megnyilatkozásai alapján rekonstruálása (vö. Sinha 2007; van Dijk 2007; Schmid 2012): a misszilisokat író személyek női identitásról való vélekedésének, az ahhoz kapcsolódó tudásuk hogyan jelenik meg a szövegben*

Kiindulópont

- a missziliseket, mint műfajt értelmezése, azaz olyan diskurzustípusként, amely kodifikált normák mentén épül fel (vö. Tátrai 2011)
- Feltételezések:
  - *a koraújkori diskurzusokban a nők mint közösség és identitás jelennek meg (vö. Petykó 2015)*
  - *a levelek részét képezik, a fenti fogalmak létrehozásában szerepet vállaló közösség- és identitásképző diskurzusoknak*
  - *ezért rögzítik ezen folyamatok állomásait*
  - *segítségükkel azok rekonstruálhatóvá válnak*
- A levélnek nem célja az identitás megállapítása
  - *de a levél írójának szándéka, hogy ez megtörténjen*
  - *mivel ennek az identitásnak a segítségével éri el (további) céljait (vö. Fitzmaurice 2002; Del Lungo Camiciotti 2014).*

Kérdések és hipotézisek

- a nők közösségének attribútumai közül melyek vannak kifejezve az identitás létrehozásakor?
  - *bármely női attribútum megjelenhet a szövegben*
- identitásuk mely attribútumaira helyezik a hangsúlyt a levelezők?
  - *személyhez és diskurzushoz kötött*
- mi befolyásolja az identitás változását?
  - *a kontextus (Tátrai 2011) és a beszédaktusok (Szili 2004; Tátrai 2011) hatására az identitás változhat*

Közösség- és identitásképzés

- kognitív nyelvelmélet (Ladányi–Tolcsvai 2008; Tolcsvai Nagy 2013) és a szociolingvisztikai gyakorlatelmélet (Bucholtz 1999) keretében
  - *kontextusképzés szociokognitív modelljének (van Dijk 2007)*
  - *diszkurzív közösség- és identitásképzés szociokognitív modelljét felhasználva (Petykó 2015).*
- közösség: mentális konstrukció
  - *azonos tulajdonság*
  - *részben tapasztalti úton*
  - *prototípuselvű kategória (Tátrai 2011)*
- egyéni identitás a közösség viszonyrendszerében (Petykó 2015)
- feltételezés: az identitás dinamikusan változik a levelekben

A női közösség- és identitásképzés az egyes levelezőknél

- Kanizsay Orsolya, Svetkovics Katalin és Lobkowitz Poppel Éva
- mindig egy aktuális identitást kialakítása
  - *a kora társadalmi viszonyrendszerének, eseményeinek és az aktuális diskurzusnak megfelelő*
  - *eszközei a másik félre történő utalás, annak megszólítása említése, formulák használata, saját és a másik személy attribútumaira történt explicit reflektálás.*
- A másik félere történő utalások, megszólítások a felek egymáshoz való viszonya (Domonkosi 2002, 2007)
  - *uram, asszonyom, húgom, fiam, anyám, atyám, kegyelmed, nagyságod stb.*
  - Eltérés a normától Svetkovics és Batthyány Boldizsár
Jó uram, jó fiam; Kegyelmed

Formulák és identitás

■ Kezdőformula (és záróformula)

- *köszöntés és magam ajánlását,*
- *Köszönetemet és szolgálatomnak utána;*
- *Anyai szeretetemnek ajánlása után, áldjon meg Isten*
- *Szolgálatomat írom*

■ Keltezés

- *Kanizsay Orsolya: az kegyelmed várában, Sárváron; az kegyelmed Sárvárában; az kegyelmed Lékáján*
- *függőségi viszony, alacsonyabb pozícióba helyezi.*

■ Aláírás

- *névelem, kiegészítők és formák*
- *lánykori, férj utáni családnévnév, kettő együtt*
- *Kanizsay Orsolya*
  - *Orsika → Orsolya (új identitás)*
- *Családi állapot: feleség → özvegy*

Beszédaktusok és önreprezentáció

Fenyegetés

... **amint szegény uram hagyott abban vagyok és az mellet akarok meg maradni**; ha pedig kegyelmedtől bántásom leszen, **oly oltalmazót keresek ki megoltalmaz** (SK)

de jól meglássa nádrispán uram is, mint jű haza, mert nyilván csak **kevély nádrispánné** asszonyra talál

Kérés/utasítás

azt írhatom kegyelmednek az **kevély nádrispánné asszony** felől, hogy viselős szoknyája egy szál sincs, aki volt, azt immár nem lehet, hogy viselhesse...**nádrispánné asszony ugyan parancsol** nádrispán uramnak (KO)

Kérlek is mint **édes fiamat**, büntetés nélkül ne hagyd <őket> (LPÉ)

az én **Anyai** kéresemnek (LPÉ)

Bocsánatkérés

Megbocsássa Nagyságod...én az golyóbis dolgáról ilyen későn választ teszek, mert énnekem **kicsiny fejem vagyok, és sokáig kell gondolkodnom** (SK)

az én **gonosz elmémnek** feledékenysége miatt esett (KO)

mert a török felől **könnyű elhinnünk, kik asszonyi állatok vagyunk**, minden hírt (KO)

Ez előtt való levelet, kit az én emberemtől küldtem kegyelmednek, az Úristenért kegyelmed megbocsátsa, ha valamit olyat írtam, mert látja Isten, hogy **azt sem tudom, mit írtam** (KO)

Kegyelmednek ezelőtt nem küldtem, kegyelmed megbocsátsa, mert bizony mind **az új vendégen várazkodtam** (KO)

Feddés

...nem múltatom el **anyai szeretetemből**, hogy ne írjak, s ne intselek (LPÉ)

...csak **igaz anyai szeretet** látván, hogy csak egy ember sincsen aki tenéked megmondanája ami teneked gyalázatodra, vagy becsületedre vagyon (LPÉ)

...**Te ifjú ember lévén**, mindeneket még által nem láthatsz, ha más ember meg nem mondja és nem int róla (LPÉ)

...de **az te atyád okosabb volt énnálamnál, jobban tudta megfontolni** micsoda légy jobb mind az ő becsületére s mind az enyémre (LPÉ)

Összegzés

- az önreprezentáció a levél bármely részében megjelenhet
- bármely női attribútum megjelenhet a szövegben, megjelenését a levélíró célja és a beszédaktusok befolyásolja
- nem jelenthető ki egyértelműen, hogy nincs beszédaktushoz kötődő attribútum
  - *bocsánatkérés és mentális képességek*
- a levelekben kialakított női identitás dinamikusan változik
- okai:
  - *a társadalmi kontextus változása*
  - *diskurzus változása*
  - *egy beszédaktus megjelenése*

KÖSZÖNÖM A FIGYELMET!

Kein kampf mehr, keine mühsame Arbeit.

- Bucholtz, Mary 1999. „Why be normal?": Language and identity practices in a community of nerd girls. *Language in Society* 29: 203–223. [http://dx.doi.org/10.1017/\[-\] S0047404599002043](http://dx.doi.org/10.1017/[-] S0047404599002043)
- DEL LUNGO CAMICIOTTI, GABRIELLA 2013. Letters and Letter Writing in Early Modern Culture: An Introduction. *Journal of Early Modern Studies* 3. 17–35.
- Domokosi Ágnes 2002. Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Domonkosi Ágnes 2007. Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek a rádiózás nyelvhasználatában. *ACTA ACADEMIAE PAEDAGOGICAE AGRIENSIS NOVA SERIES: SECTIO SCIENTIARIUM ECONOMICARUM ET SOCIALIUM* 34
- Fitzmaurice, S. M. 2002. *The Familyar Letter in Early Modern English. A Pragmatic Approach*, Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins.
- Hannan, Leonie 2016. *Woman of letters. Gender, Writing and the Life of the Mind in Early Modern England*, Oxford University Press,
- Kincses Katalin 1993: „*Im küttem én orvosságot*” (*Lobkowitz Poppel Éva levelezése 1622-1644*), *Régi Magyar Történelmi Források* 3, Budapest, ELTE Középkori és Koraújkori Tanszék. Ladányi Mária – Tolcsvai Nagy Gábor 2008. *Funkcionális kognitív nyelvészet. Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 22: 17–58.
- PALLANDER-COLIN, MINA 2010. CORRESPONDENC. IN A.H. JUCKER AND I. TAAVISTAINEN EDS. *HISTORICAL PRAGMATICS*. BERLIN – NEW YORK. DE GRUYTER MOUTON.
- PAPP LÁSZLÓ 1964. Magyar nyelvű levelek és okiratok formulái a XVI. században. *Nyelvtudományi Értekezések* 44. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- PETYKÓ MÁRTON 2015. A boszorkányperek periratai mint közösség- és identitásképző diskurzusok. *Magyar Nyelv* 111: 147–161.
- SANSON, HELENA 2011. *Women, Language and Grammar in Italy, 1500–1900*. Oxford University Press, Oxford.
- Schmid, Hans-Jörg 2012. Generalizing the apparently ungeneralizable. Basic ingredients of a cognitive-pragmatic approach to the construal of meaning-in-context. In: Schmid, Hans-Jörg ed., *Cognitive Pragmatics*. Walter de Gruyter, Berlin–Boston. 3–24. <http://dx.doi.org/10.1515/9783110214215.3>
- Sinha, Chris 2007. Cognitive Linguistics, Psychology and Cognitive Science. In: Geeraerts, Dirk – Cuyckens, Hubert eds., *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford University Press, Oxford. 1266–1294. [http://dx.doi.org/10.1093/\[oxfordhb/9780199738632.013.0049](http://dx.doi.org/10.1093/[oxfordhb/9780199738632.013.0049)
- Szili Katalin 2004. *Tetté vált szavak. A beszédaktusok elmélete és gyakorlata*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- TÁTRAI SZILÁRD 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- TERBE ERIKA 2010. *Batthyány Ferencné Svetkovics Katalin levelei 1538–1575*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- TRUELOVE, ALISON 2001. Commanding communications: The fifteenth-century letters of the Stonor women. In: James Daybell (ed). *Early Modern Women's Letter Writing 1450–1700*. Palgrave, New York. 42–58.
- VAN DIJK, TEUN A. 2007. Comments on Context and Conversation. In: FAIRCLOUGH, NORMAN – CORTESE, GIUSEPPINA – ARDIZZONE, PATRIZIA eds., *Discourse and Contemporary Social Change*. Peter Lang, Bern. 281–316.
- Van Houdt Toon, Jan Papy, Gilbert Tournoy and Constant Matheeußen, eds (2002), *Self Presentation and Social Identification. The Rhetoric and Pragmatics of Letter-Writing in Early Modern Times*, Leuven, Leuven University Press.
- Vida Tivadar 1988: „Szerelmes Orsikám...” *A Nádasdyak és Szegedi Kőrös Gáspár levelezése. Magyar Levelestár*. Budapest, Szépirodalmi.
- WOOD, JOHANNA L. 2004. Text in context. A critical discourse analysis approach to Margaret Paston. *Journal of Historical Pragmatics* 5/2: 229–254.